

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

LEGAL PRINCIPLES OF THE ENVIRONMENTAL POLICY OF UKRAINE

Грищенко О.П., к.ю.н.,

старший викладач кафедри права, філософії та політології

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Стаття присвячена актуальним проблемам законодавчого забезпечення екологічної політики України. Констатовано, що державна екологічна політика України є системою правових, організаційних, економічних, соціальних, ідеологічних та інших заходів із боку держави, що спрямована на досягнення пріоритетних цілей у сфері екології. Схарактеризовано, що складниками екологічної політики є: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства та ін. Визначено, що об'єктом екологічної політики є довкілля, тобто сукупність природних і соціальних процесів, природні ресурси та комплекси, здоров'я та життя людей. Констатовано, що предметом екологічної політики виступають суспільні відносини щодо збереження довкілля в умовах глобалізації та збалансованого (сталого) розвитку. Наголошено, що існує необхідність у дотриманні європейських стандартів і підходів до формування екологічної політики держави.

Метою статті є з'ясування сутності правових засад екологічної політики України.

У статті доведено, що державна екологічна політика має формуватися державою та громадянськими інституціями й має бути скерована на захист екологічних прав та інтересів кожного громадянина України. Формування системи ефективного правового регулювання в галузі раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища – одне із завдань екологічного права України.

В Україні розроблено національну систему цілей сталого розвитку, що має забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку України, подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах; забезпечити такий стан довкілля, що сприятиме якісному життю і благополуччю нинішніх та майбутніх поколінь; створити необхідні умови для суспільного договору між владою, бізнесом і громадянським суспільством щодо підвищення якості життя громадян і гарантування соціально-економічної та екологічної стабільності; досягнути високого рівня освіти та охорони громадського здоров'я; упровадження регіональної політики, яка базуватиметься на гармонійному поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій.

Ключові слова: сутність державної екологічної політики, правове забезпечення екологічної політики, формування екологічної політики держави.

The article is devoted to the current problems of legislative support of the environmental policy of Ukraine. It is stated that the state environmental policy of Ukraine is a system of legal, organizational, economic, social, ideological and other measures by the state, aimed at achieving priority goals in the field of ecology. It is characterized that the components of environmental policy are: preservation of natural objects and complexes, landscape and biological diversity, ecosystems, maintaining their integrity and life-support functions, sustainable development of society, etc. It is determined that the object of environmental policy is the environment, that is, the totality of natural and social processes, natural resources and complexes, health and life of people. It is stated that the subject of environmental policy is social relations regarding environmental preservation in the conditions of globalization and balanced (sustainable) development. It is emphasized that there is a need to comply with European standards and approaches to the formation of the state's environmental policy.

The purpose of the article is to clarify the essence of the legal principles of the environmental policy of Ukraine.

The article proves that the state environmental policy should be formed by the state and civil institutions and should be aimed at protecting the environmental rights and interests of every citizen of Ukraine. The formation of a system of effective legal regulation in the field of rational use of natural resources and environmental protection is one of the tasks of the environmental law of Ukraine.

In Ukraine, a national system of sustainable development goals has been developed, which should provide a basis for further planning of the development of Ukraine, overcoming imbalances that exist in the economic, social and environmental spheres; ensure such a state of the environment that will contribute to the quality of life and well-being of current and future generations; create the necessary conditions for a social contract between the authorities, business and civil society to improve the quality of life of citizens and guarantee socio-economic and environmental stability; achieve a high level of education and public health; implementation of regional policy, which will be based on a harmonious combination of national and regional interests; preservation of national cultural values and traditions.

Key words: the essence of state environmental policy, legal support for environmental policy, formation of state environmental policy.

Вступ. Сьогодні процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля. Екологічна політика є категорією соціальною, що формується в межах суспільних відносин як в середині країни, так й між іншими державами на міжнародному рівні. Упродовж тривалого часу економічний розвиток України супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля. Це унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку держави. Державна політика як специфічний різновид та самостійний напрям включає державну екологічну політику. Цей напрям має ряд специфічних ознак. Державна екологічна політика побудована на праві та пов'язана з екологічним правом. Вважається, що екологічне право є об'єктом державної екологічної політики. Реалізується на загальнодержавному, регіональному, муніципальному, локальному рівнях. Обов'язково спирається на примус, а також здійснюється правовими методами. Важливим є публічність та офіційність державної екологічної політики. В даному напрямі

державної політики активним її суб'єктом є держава. Водночас, це й продукт діяльності структур громадянського суспільства. Екологічне законодавство сприяє реалізації національної екологічної політики в сфері екології. Екологічні правові проблеми не втрачають сьогодні своєї актуальності.

Метою статті є з'ясування сутності правових засад екологічної політики України.

Правове регулювання лежить в основі вирішення екологічних проблем. Як обґрунтовують наукові розвідки сучасних правознавців, для вирішення екологічних проблем важливо змінити як людину, так і її свідомість, культуру, світогляд. В основі має лежати екологізація правової свідомості кожної особистості. Роль вищої освіти в процесі екологізації правової свідомості як особистості, так і суспільства лежить в основі переходу до сталого розвитку суспільства через сталу вищу освіту.

Виклад основного матеріалу. В наш час український народ хоче жити в мирі і злагоді, в країні, де забезпечується особиста і майнова безпека громадян, їх права і сво-

боди, а також, конституційно закріплені екологічні права. Сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені прогнозують у найближчі роки для України різного роду екологічні катастрофи та катастрофи. Необхідно на державному рівні намагатися усунути погіршення екологічної обстановки, боротися з багатьма екологічними проблемами. Формування системи ефективного правового регулювання в галузі раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища – одне із завдань екологічного права України. В даному дослідженні необхідно розглянути закон «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [1].

Існуючі екологічні проблеми та сучасний стан довкілля в Україні виявили першопричини екологічних проблем України. Ними є такі [1]: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища [1].

Для даного дослідження необхідно звернути увагу на забезпечення екологічно збалансованого природокористування. У вересні 2015 року було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року». Цей Порядок денний є планом дій для людей, планети та процвітання. Його мета полягає також у зміцненні всезагального миру в умовах більшої свободи.

В Україні було розроблено національну систему цілей сталого розвитку, що має забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку України, подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах; забезпечити такий стан довкілля, що сприятиме якісному життю і благополуччю нинішніх та майбутніх поколінь; створити необхідні умови для суспільного договору між владою, бізнесом і громадянським суспільством щодо підвищення якості життя громадян і гарантування соціально-економічної та екологічної стабільності; досягнути високого рівня освіти та охорони громадського здоров'я; упровадження регіональної політики, яка базуватиметься на гармонійному поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій [2].

Концептуальною основою для перебудови екологічної освіти в Україні та екологізацію освітньої діяльності, враховуючи вимоги сталого розвитку, можна вважати стратегію СЕК ООН для освіти в інтересах сталого розвитку, яка була прийнята на Нараді високого рівня представників міністрів охорони навколишнього середовища і освіти (Вільнюс, 17–18 березня 2005 р.). Мандат на підготовку зазначеної стратегії був зафіксований у Заяві міністрів, зробленій на 14-й конференції «Навколишнє середовище для Європи» (Київ, травень 2003 р.). Метою Стратегії є заохочення держав-членів СЕК ООН до розвитку і включення освіти в інтересах сталого розвитку в свої системи формальної освіти та неформальної освіти. В Україні, на жаль, послідовне включення в систему вітчизняної освіти Концепції сталого розвитку відбувається повільніше

ніж в інших країнах. Ст. 7 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» («Освіта і виховання в галузі навколишнього природного середовища») наголошує на тому факті, що підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища. Екологічні знання здобувачів освіти різного рівня згідно з чинним вітчизняним законодавством є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів [3; 4].

Формування національної екологічної політики в умовах воєнного стану розглядається як суверенне право держави та самостійний вид державної політики. Це впливає на забезпечення пріоритетності національних інтересів щодо запобігання загрозам національній безпеці, мінімізації екологічних ризиків, а також гарантування екологічної безпеки і захисту екологічних прав кожного громадянина України.

Стратегічними цілями екологічної політики України є сталий розвиток, збалансоване використання природних ресурсів; активне впровадження екологічних вимог і норм. У земельно-правовій доктрині, наголошено на тому факті, що розвиток інфраструктурних земельних сервісів потребує комплексного підходу. Цей підхід має враховувати юридичні та економічні аспекти дотримання спеціального законодавства, що забезпечує баланс між інтересами всіх зацікавлених сторін. Такі заходи мають створити умови для ефективного використання земельних ресурсів [5, с. 320–324]. М. Ващишин, К. Найда також наголошують на потребі збереження довкілля.

Екологічна політика є об'єктом дослідження різних наук (в тому числі юридичних та ін.), оскільки охоплює складний комплекс взаємопов'язаних відносин між громадянином країни та природою. Екологічна політика – категорія соціальна, що формується як правова форма [6].

У преамбулі Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) закріплено, що «Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечної для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів». За 1991–2024 роки було прийнято кілька спеціальних нормативно-правових актів, у яких визначено стратегічні завдання й цілі державної екологічної політики, а саме: постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 №188/98-ВР, Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, закони України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 №2818-VI і «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 №2697-VIII та ін. Важливе значення мають стратегії, що розробляються на виконання Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», як-от: Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р), Стратегія від 11.10.2021 №1240-р), Водна стратегія України на період до 2050 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 №1134-р), Морська природоохоронна стратегія України (розпорядження Кабінету Міністрів України та ін. Відзначимо й екологізацію секторальних стратегій

розвитку: Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 №695), Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 №1416-р), Стратегії енергетичної безпеки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 №907-р), а також Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 №179) та ін.

Згідно наукових розвідок А. Гетьмана з співавт., екологічна політика як поліфункціональне соціальне явище пов'язана з діяльністю та компетенцією різноманітних інституцій (багатосуб'єктний склад) та їхнім організаційно-функціональним складником. Метою політики є досягнення відповідної візії з обов'язковим моніторингом і контролем її показників. Науковці наголошують на потребі акценту на відповідальності суб'єктів за неналежає виконання покладених на них обов'язків щодо реалізації стратегічних напрямів державної екологічної політики. Водночас, це й юридична відповідальність [7, с. 14–18]. Важливими складовими як внутрішньої, так й зовнішньої політики України має бути збереження навколишнього середовища для нинішнього і майбутніх поколінь громадян України та інших держав.

Маємо зробити акцент на Сучасному Зеленому курсі Євросоюзу. Сучасний Зелений курс Євросоюзу (EU Green Deal) є дорожньою картою заходів, постійно адаптованих до умов і викликів сьогодення, що сприятимуть перетворенню економіки Євросоюзу на ефективну, стійку та конкурентоспроможну, покращенню здоров'я та якості життя людей в наш час та в подальшому. Європейською комісією 24.02.2021 була ухвалена Стратегія ЄС з адаптації до зміни клімату, яка тісно пов'язана з іншими документами ЄС. Правознавці до цієї групи документів відносять такі: Кліматичний цільовий план; Стратегію з біорізноманіття до 2030 року; Водневу стратегію; Стратегію «Від ферми до виделки»; Європейський кліматичний пакт; Нову лісову стратегію на 2030 рік; Нову промислову стратегію; Хвилю реновацій для Європи та ін.

Сьогодні розпочато інтеграцію екологічної політики в процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України. Необхідно спрямовувати зусилля держави на покращення кредитного й інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів і приватного капіталу у природоохоронну діяльність. Міжнародна спільнота наголошує на потребі усунення прямої залежності економічного зростання від збільшення використання природних ресурсів і енергії. Ведеться наполеглива робота з інформування про підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища. Україна потребує запровадження сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки. В наш час пріоритетними цілями екологічної політики держави мають стати відновлення і захист довкілля України (воєнне та повоєнне). Повоєнне відновлення довкілля у схарактеризовано в проєкті Плану відновлення України – чисте та безпечне довкілля [8].

Екологічна політика України як внутрішня, так й зовнішня, має потребу, зокрема, у процесі нормотворення. Зазначимо, що складником екологічної політики виступає державна екологічна політика (де-юре визнана державною, в офіційних документах України). Державна екологічна політика України є системою правових, організаційних, економічних, соціальних, ідеологічних та інших заходів із боку держави, спрямована на досягнення пріоритетних (стратегічних) цілей. Ними є такі: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища та життя, покращення здоров'я

населення й демографічної ситуації, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвиток екологічної освіти і виховання, забезпечення екологічної безпеки держави та захисту екологічних прав та інтересів громадян та ін. *Об'єктом* екологічної політики є довкілля, тобто сукупність природних і соціальних процесів, природні ресурси та комплекси, здоров'я та життя людей. Її *предметом* виступають суспільні відносини щодо збереження довкілля в умовах глобалізації, суспільних трансформацій та збалансованого (сталого) розвитку. Функціональний вплив держави має поширюватися на всі підсистеми і компоненти екологічного управління в державі. Існує необхідність у дотриманні європейських стандартів і підходів до формування екологічної політики держави. Важливим компонентом інституційного забезпечення процесу формування та реалізації екологічної політики є інститути громадянського суспільства в Україні. Саме тому, державна екологічна політика має формуватися як громадянськими інституціями, так і державою. Також вона має бути скерована на захист екологічних прав та інтересів кожної людини, досягнення спільного блага. Важливо, щоб державна екологічна політика відповідала інтересам носія суверенітету й єдиного джерела влади – Українського народу. Сьогодні основним суб'єктом формування й реалізації державної екологічної політики в Україні є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [9], яке забезпечує: формування й реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та, у межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки; формування й реалізацію в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сферах лісового й мисливського господарства, а також формування державної політики у сферах розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, геологічного вивчення й раціонального використання надр та ін.

Враховуючи необхідність підвищення ефективності державного екологічного контролю, важливим напрямом екологічної політики України є вдосконалення механізмів реагування на порушення у сфері землекористування. Д. Росохата у наукових розвідках наголошує на потребі розширення інструментарію реагування Держгеокадастру для більш ефективного вирішення питання удосконалення заходів державного екологічного контролю у сфері землекористування. такий висновок було зроблено згідно природи порушень у сфері земельного та природоохоронного законодавства, контроль за якими здійснює Держгеокадастр. Потребують вивчення також і питання впровадження механізму екологічної компенсації. В зазначеному дослідженні доведено, що такий механізм застосовується у Швеції та включає здійснення заходів із захисту, відновлення або поліпшення природних ресурсів. У Швеції це повинно компенсувати негативний вплив на довкілля цієї країни [10, с. 241–244].

Маємо також погодитися, що необхідно внести зобов'язання для суб'єктів господарювання, які завдали шкоди земельним ресурсам, розробляти та виконувати компенсаційні плани, спрямовані на відновлення, поліпшення або захист відповідних територій. Як наголошує Д. Росохата, правовою основою для імплементації цього механізму може стати принцип «забруднювач платить» (Polluter Pays Principle), закріплений в Директиві 2014/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року. На нашу думку, це закріплює можливість запровадження компенсаційних заходів з метою відновлення довкілля, як в Україні, так й в інших країнах [10, с. 241–244].

В Указі Президента «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації». №111/2021 від 23 березня

2021 року зазначено, що існує нині комплекс питань, пов'язаних із викликами та загрозами національній безпеці України в екологічній сфері. Наголошено на високому рівні ризиків для природних екосистем та здоров'я населення, що зумовлено значним забрудненням довкілля через техногенне навантаження та нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу. Виокремлено цілий ряд питань щодо загострення екологічних та техногенних проблем «у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі, та визначено недостатній рівень адаптаційних можливостей галузей економіки, систем життєзабезпечення до негативних процесів зміни клімату, неналежний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, єдиної державної системи захисту довкілля» [11]. Це важливі тези стосовно посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля в нашій країні.

Висновки. 1. Екологічна політика України як внутрішня, так й зовнішня потребує удосконалення процесу нормотворення. 2. Державна екологічна політика України є системою правових, організаційних, економічних, соціальних, ідеологічних та інших заходів із боку держави, що спрямована на досягнення пріоритетних (стратегічних) цілей у сфері екології. 3. Складниками екологічної політики є такі: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем,

підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища та життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвиток екологічної освіти і виховання, забезпечення екологічної безпеки держави та захисту екологічних прав та інтересів громадян та ін. 4. Об'єктом екологічної політики є довкілля, тобто сукупність природних і соціальних процесів, природні ресурси та комплекси, здоров'я та життя людей. 5. Предметом екологічної політики виступають суспільні відносини щодо збереження довкілля в умовах глобалізації та збалансованого (сталого) розвитку. 6. Існує необхідність у дотриманні європейських стандартів і підходів до формування екологічної політики держави. 7. Державна екологічна політика має формуватися державою та громадянськими інституціями. 8. Екологічна політика має бути скерована на захист екологічних прав та інтересів кожної людини держави. 9. Основний суб'єкт формування й реалізації державної екологічної політики Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо дослідження ефективності правової діяльності Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України як суб'єкта реалізації державної екологічної політики України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 16. ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
2. Цілі сталого розвитку. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83 (дата звернення: 02.04.2025).
3. Балюк Г.І. Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми. *Екологічне право України*. 2017. №3/4. С. 8–15.
4. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. / За ред. А.П. Гетьман. Харків: Право, 2014. 784 с.
5. Ващишин М.Я., Найда К.В. Виокремлення інфраструктурних сервітутів у системі земельних сервітутів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 320–324. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/77.pdf. (дата звернення: 02.04.2025).
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. ст. 546. Вводиться в дію Постановою ВР № 1268-XII від 26.06.91, ВВР. 1991. № 41. ст. 547. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
7. Екологічне право: підручник / А.П. Гетьман, Г.В. Анісімова, Є.П. Суєтнов та ін. За ред. А.П. Гетьмана. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 1008 с.
8. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea19b8b3d4e2f5b65c8ce_%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%B_%D0%B0_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0_%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf (дата звернення: 22.03.2025).
9. Про внесення змін до Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: Постанова Каб. Міністрів України 738-2023-п, чинний, поточна редакція – Прийняття від 14.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2025).
10. Rosokhata D. Peculiarities of the Legal Regulation of Environmental Control in EU Member States. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск № 10. 2024. С. 241–244. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2024/56.pdf (дата звернення: 24.03.2025).
11. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації: Указ Президента України №111/2021 від 23 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1112021-37505> (дата звернення: 24.03.2025).